

## ЕКЗИСТЕНЦІЯ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОГО: ДУХОВНО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР

Ольга Дольська

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»*

### Анотації:

У центрі уваги автора – роль сучасного телебачення, його можливості. Кожна програма виконує соціально активну роль. Можливості масмедіа розширюються завдяки темам, до яких звертаються режисери програм. Питання формування «людяності», духовно-практичного виміру кожної програми – у полі зору автора статті. Зосереджено увагу на спробах створення трансценденції або залучення до неї в телевізійних програмах.

**Дольская Ольга. Трансцендентального: практическое измерение.**

В центре внимания автора – роль современного телевидения, его возможности. Каждая программа выполняет социально активную роль. Возможности массмедиа расширяются, поскольку темы, к которым обращаются режиссеры, социализируют человека, способствуют формированию «человечности». Насколько это удастся, каково их духовно-практическое измерение, создаются ли условия для прикосновения к трансцендентному – вопросы, которые рассматривает автор статьи.

**Existence of the духовно-**

**Dolska Olha. Existence of the transcendental: the spiritual and practical dimension.**

The author tries to combine academic philosophical reflections with the provisions of the present – about the role of modern television, about the possibility of the media. Each program performs its socially active role. The possibilities of mass media are expanding since the topics to which the directors appeal socialize the man favouring the formation of humaneness. Humaneness is formed as the touch to the ontological. The possibility referred to by the authors of the media programs are in the focus of the author's attention.

### Ключові слова:

трансценденції, трансценденталії, телевізійні програми, людяність, онтологічне й онтичне.

трансценденции, телевизионное шоу, онтологическое и онтическое.

трансценденталии, человечность,

transcendence, transcendentals, TV show, humanity, ontological and ontical.

Трансценденція в метафізичному контексті або як метафізичний метод, підхід означає перехід від можливого досвіду до сфери, що перебуває поза ним, тобто означає можливість дотику до сфери, що лежить поза онтичним. Трансценденція означає вихід на трансценденталії. Останні визначають фундамент онтологічного, тобто чистого буття. Історія філософії демонструє нам, як під впливом трансценденталій формувалася наша людяність. Фома Аквінський виокремлював шість трансценденталій: річ, суще, істина, правда, щось, єдине. Але пізніше Кант надав трансценденталіям гносеологічного характеру й застосував термін «трансцендентальний». Трансцендентальне має на меті зробити можливим досвідне пізнання, але саме воно починає існувати раніше за будь-який досвід, тобто а ргіогі. Екзистенціалізм теж трансформувал розуміння трансценденції. Акти трансценденції розумілися як такі, що здійснювалися усамітнено, наодинці. Наприклад, про це добре писали М. Гайдеггер і В. Розанов. У М. Гайдеггера цей процес здійснювався перед Ніщо, у контексті туги й страху, без зв'язку з суспільним, а у В. Розанова – усамітнено, але з думками про соціальне.

У К. Ясперса трансценденція – один з основних моментів буття. Філософ припускав, що особистість невтомною діяльністю підносить реальний світ до світу трансценденталій, до так званого чистого буття; завдяки переходу в цей світ людина здійснювала перехід до своєї самості. Як наслідок – нинішнє людини стає вільним.

За К. Ясперсом, є три ступені трансценденції: трансценденція від того, про що може людина думати до того, що є неможливим, не підвладним мисленню. Друга – відкриття особистої екзистенції щодо трансценденції. Нарешті, читання як розшифровка тих знаків, текстів, за допомогою яких стає можливим розкриття або наближення екзистенції, її прояснення. У Ж.-П. Сартра людина сама є трансценденцією, тому що вона виходить за межі можливого досвіду, якого може набути. Перетворюючи річ на свій предмет, людина торкається трансценденції. Традиційно трансценденція відбувалася у фокусі свободи. А в постпостмодернізмі, наприклад у С. Жижека, трансценденції розглядаються в такому контексті, де панує поняття «інтерпасивність». Загалом воно означає реалізацію дій за допомогою Іншого.

Не тільки філософія використовує традицію звернення до трансценденції. Сучасний світ культури також звертається до неї. Автори кінофільмів екзистенцію трансценденції показують, не керуючись винятково логікою діалогу й розповіді. А ось такі кінематографічні елементи, як музика, монтаж, акторська майстерність, операторські роботи тощо допомагають створювати екзистенційні моменти, так би мовити, екзистенційні ситуації духовного осяяння як для героїв фільму, так і для глядача. Але окрім мистецтва кіно, сьогодні все активніше засоби масової інформації визначають нашу ідеологію, освіту, соціалізацію. Постає питання про можливість звернення до сили трансценденції в мас-медіа для звернення

до трансценденталій у нових умовах. Особливий інтерес викликають телевізійні програми, шоу, проекти, оскільки криза просвітницької та гуманістичної парадигм найбільш яскраво виявляє себе і в цьому шарі нашого життєвого світу. Про них і піде мова.

Одного разу в неділю я подивилася телепередачу Романа Мідного «Перевтілення». У центрі уваги опинилася прекрасна дівчина – Юля Сидоренко. Поступово сюжет захопив мене і я все більше втягувалася в історію не тільки видимої реальної дії, а й усе більше занурювалася в питання про можливості телебачення залучати нас, глядачів, до трансценденції. За сюжетом програми Юля хоче подолати образ дівчини-пацанки, яка бореться з життєвими перешкодами, використовуючи маскуліні техніки: вона вміє лагодити будь-які технічні несправності, розв'язує життєві проблеми з позиції «немає того, чого я не можу», діє за принципом «усім допоможу, але мені – не треба». Красива, міцна, натуральна блондинка з величезними очима, з великим бюстом, сильними руками, які – вмілі й чіпкі – здатні подолати проблеми будь-якого характеру. Мені це відразу ж нагадало відомі рядки М. Некрасова про російську жінку, яка «коня, що скаче, зупинить, у палаючу хату ввійде».

Природно, що й зовні Юля обрала для себе образ, який зручний для її внутрішнього характеру: взуття у вигляді простих балеток, спортивного типу штани, футболки. Однак вона вважає, що на неї, ось таку, не звертають увагу чоловіки, вона не здається їм привабливою. Мрія Юлі – мати поруч з собою чоловіка, хлопця, який побачить її красу й стане її супутником життя. Зауважу, що Юлії всього двадцять п'ять років. Роман вирішує допомогти дівчині. Тому ідентичність Юлі повинна бути зломлена. У центрі уваги – зміна способу життя, вихід на жіночність і вміння привернути до себе сильних чоловіків жіночною слабкістю як могутньою силою будь-якої дами. Це центральна ідея, яку почали втілювати в життя разом Юля і Роман. Вони не самотні. Слава Богу, біля них прекрасний психолог Анна, красуня Карина – учасниця телевізійного шоу й ціла команда колективу програми.

Юлі дуже складно прийняти нову реальність. Адже тепер вона в сукні, з величезною кількістю сумок у руках, змінила зручні балетки на босоніжки на височенних підборах тощо. Виявилось, що наша реальність не завжди має умови для підборів: то машина раптом зламається, то сумки виявляються незручними для важкої поклажі. Я вже не пишу про недоліки сучасного асфальтового покриття, залишаю остеронь проблеми складності пересування

по нашому асфальту не лише на підборах. Юлі дуже складно прийняти цю нову для неї реальність, точніше їй доводиться співіснувати в двох реальностях, які й можуть, і не можуть існувати поруч. Роман налаштований на «жіночну реальність». Юля згодна з ним, її бажання перевтілитися настільки сильне, що вона включається в гру з реальностями. У ході передачі стає зрозумілим: усе надто складно. Складно «виключити» одну реальність і перейти в іншу. Несподівано Юля вирішує втекти «з проекту», бо не вистачило гумору, іронії, занадто серйозно сприйняла дівчина ситуацію. І ось глядач бачить, що вже сам Роман Мідний раптом «випав» зі своєї, створеної ним реальності, і переходить до Юліної реальності: пробіжки, не характерне для нього хвилювання, втрата інтонацій рівноваги. Тепер він сполошився, наздоганяє втікачку, бажання повернути Юлю є сильним, але він безсилий. Щось не так. На допомогу поспішають і психолог, і красуня Карина. Наявна ситуація нестабільності. Бажання Юлі й бажання Романа, як у діалектиці Г. Гегеля, уперше в потужному зіткненні. Психолог тут просто необхідний. Адже наше несвідоме грає з нами, як кицька з мишею.

Нам необхідно уточнити розуміння несвідомого. Людина вибудовує свої несвідомі поривання на основі пам'яті, спогадів. Сучасна філософія оперує двома видами несвідомого. Є психологічне несвідоме, а є онтологічне. Останнє «відповідає чистим, віртуальним, безпристрасним і бездіяльним спогадам у собі. Перше ж є рухом спогадів на шляху до самоактуалізації: ...спогади прагнуть втілитися, вони підсилюють натиск, тільки б їх прийняли, та так, щоб усе, що виходить від справжнього відторгнення плюс «увага до життя» – відштовхнули непотрібні й небезпечні спогади. Між двома різними несвідомими немає протиріччя. Навіть більше, уся Матерія і пам'ять цілком розігруються між такими двома несвідомими, причому з наслідками, які ми повинні будемо ще проаналізувати» [4, с. 283].

Оскільки мова зайшла про онтологічне несвідоме, нам необхідно відновити взагалі хронологію інтересу до онтологічної теми. Уперше онтологію як *prima philosophy* визначив Х. Вольф, надавши їй статусу «першої філософії». Його ідеї побічно висловлювали Ф. Шеллінг, Г. Гегель, Ф. Ніцше, підготувавши тим самим ґрунт для філософії М. Гайдеггера, який писав про крихкість і примарність у своїй основі категорії «буття». Але найголовнішим є те, що М. Гайдеггер одночасно об'єднав і роз'єднав рівні онтичного й онтологічного, увівши в сучасну філософію принцип того, що не зводиться, або радикальної відмінності, як

центральною. О. Маршалл же вважає, що онтологія повинна бути доповнена онтологією надлишку й онтологічною відмінністю. Він також називає М. Гайдеггера й Ж. Дерріду теоретиками «онтології відмінності». Саме тому Ж. Дерріда вводить спеціальний термін «differance». Що ми розуміємо під онтичним? Наш світ, наш життєвий світ, світ наших речей і світ телепередачі зокрема. А ось спроба залучення до трансценденталій, вони самі, до яких ми пробуємо виходити, завдяки трансценденції, – це вже світ онтологічного.

Щоб довести, що основа, представлена онтологічним, настільки крихка, ламка, представники сучасної філософії характеризують її як радикально відсутню основу, тобто негативну [6, с. 21]. Саме «теза про радикальну відсутність основи покликана підкреслити вимір онтологічної негативності» [6, с. 22]. Онтологічна негативність тісно пов'язана ще з одним новим терміном – «онтологія нестабільності». Про онтологію нестабільності заговорили в ХХ ст., але її підґрунтя ми знаходимо вже в О. Кожева, у його лекціях, присвячених Г. Гегелю. І вже сучасна філософія розгортає свої роздуми навколо цього терміна. Екзистенціалізм Ж.-П. Сартра, психоаналіз Ж. Лакана, філософія Ж. Іпполіта, філософія нестабільних онтологій С. Жижека, філософська антропологія Дж. Агамбена, постмарксистська філософія А. Бадью і Ж. Ренсвера звертають нашу увагу на термін «нестабільні онтології». Навіть більше, Е. Лаклан і Ш. Муфф у «Передмові до другого видання» книги «Гегемонія й соціалістична стратегія» зазначають, що визначати онтологію необхідно, звертаючись до критерію «відсутність основи». Їх філософська позиція в питанні про співвідношення онтологічного й онтичного зводиться до пріоритетності вимірювань онтологічного, оскільки всі зміни на рівні онтичного зумовлені саме онтологічними артикуляціями [9].

Щоб зрозуміти, для чого був уведений термін «нестабільна онтологія», слід дещо уточнити. Онтологія в Ж. Дерріда – класична «філософська основа» у вигляді своєрідного наказу, етичного чи політичного. Він нам також нагадує, що Е. Левінас розглядав онтологію як «тиранію універсального» [5, с. 410]. А ось негативність Ж. Дерріда розумів як «абсолютний розрив» з рабством смислу [5, с. 150]. Отже, негативність розуміється як «абсолютний розрив» з рабством смислу. Ось тут нам і необхідно згадати про трансценденцію і трансценденталії. Не випадково, розглядаючи онтологію як філософію сили, Ж. Дерріда активно використовує не тільки поняття «смисли», а й поняття «дар». До терміна «дар» також зверталися М. Гайдеггер і Е. Левінас. Дар

розуміється саме онтологічно, як прилучення до онтологічного. Роман Мідний також звертається до феномена дару. Він дарує Юлії зустріч з новим, і перед нами – ситуація народження нового виду споживання. Але чи це той дар, про який говорили й писали постмодерністи? Подивимося далі.

Звернення до нового виду споживання, по суті, повертає ту модель взаємодії, яку характеризують як суб'єкт-об'єктну. Але ж ми налаштовані на суб'єкт-суб'єктну взаємодію. Ми бачимо, що наш споживач Юлія, по-перше, намагається реалізувати свої бажання, а Роман – свої, тобто споживач розщеплений на бажання. Хоча Юлія – сильна, цілісна людина, здатна думати, але в ній є елементи розщепленої людини. Розщеплена (термін Ж. Лакана) людина не готова до зустрічі з трансцендентним, вона просто не готова вийти на трансценденцію. Те, що робить Юлія за сюжетом програми, втрачає онтологічні відтінки, тим самим підстава зустрічі з трансцендентним нівелюється. Ми теж як споживачі цієї програми перебуваємо в межах онтичного, що ставить логічні кордони для можливостей підійти до онтологічного за допомогою трансценденції. Радше екзистенція від операторських зйомок може стати тим підґрунтям, яке допоможе зрозуміти, чому немає зближення онтичного з онтологічним.

Автори програми намагаються створити ситуацію залучення Юлії до нових для неї відчуттів, створити, нехай штучно за характером, але все-таки зустріч з трансцендентним. Єдине, чого бракує для зустрічі з ним, – самотності, яка і створює певну ситуацію абстрактності, абстрактності як зустрічі з незвіданим, трансцендентним. Автори намагаються створити цю «зустріч» штучно, але при цьому втрачається ефект занедбаності й усамітнення. Адже ми, глядачі, бачимо не тільки те, що ми повинні побачити. Операторська майстерність дає змогу зазирнути й у потаємні кадри, скажімо так, ті, що не на відкритому екрані. Але задум або виверт творців програми в тому й полягає, щоб зробити почуття й бажання наочними, відкритими. Публічність, на жаль, свідчить про професійно створені технології як про спроби вийти на психологічне несвідоме. Але ж є й онтологічне несвідоме. Куди від нього подітися? І чи можлива втеча від нього взагалі? Мені так і кортить звернутися до терміна «голе життя», що допоможе осягнути брак онтологічної глибини сьогодення. Дж. Агамбен використовує теоретичну модель людини, зводячи її до гранично низького статусу біополітичної істоти. За цією схемою вона позбавлена всіх прав, зокрема й права вимагати справедливості. Її залишили тільки «голе життя», яке перебуває

по той бік істини. Але й цього життя людина може бути позбавлена в будь-який момент. У політичному сенсі голе життя – це повсякденне політичне насильство [1]. Проведемо паралель і звернемося до терміна «голе життя» вже для соціалізації людського, відповідно до нашого контексту. У «голому житті» переважає онтичне без звернення до онтологічного, «голе життя» починає розчиняти людське.

Але онтологічне несвідоме не кидає нас у прірву хаосу. Юлія інтуїтивно, думається, на рівні саме онтологічного несвідомого розуміє пастку такого собі колективного несвідомого, що прагне до колективної трансценденції. Вона весь час сама не своя. На мою думку, саме прояв незадоволення штучними ситуаціями, сама штучність соціального викликає в дівчини відторгнення всього, що відбувається. Вона відчуває, що щось не так: її розриває саме онтологічне несвідоме. Дівчина розуміє, що є таким собі об'єктом, що й свідчить про її розщеплення. Почуття вразливості (а Юля впродовж усієї програми розкривається як глибока й водночас трепетна натура, що не терпить фальші!) дають зрозуміти, наскільки важко людині «відхилитися» від онтологічного. Це свідчить про те, що зустріч з трансцендентним не відбулася. Юлію всі вмовляють, що все гаразд, але сама вона на роздоріжжі. Пригадуються слова з народної казки: «Підеш ліворуч – буде одне, підеш праворуч – буде інше, а прямо підеш – прагнення до трансценденції втрапиш». Ось ця втрата і стає для Юлії каменем спотикання: вона розбухує й бентежить Юлю впродовж усієї

програми. Та й зустріч Романа з Юлією та її друзями в кафе після передачі як постскрипту свідчить саме про цю втрату.

Отже, під впливом трансценденталій формувалася наша «людяність», і цей процес не можна розірвати й дотепер. Спроба, яку робить шоу, оголює глибину нашого існування, і перед нами постає запитання: чи можливо, щоб трансценденція почала «обживатися» у сфері соціальної фізики, соціального? Реальне життя виявляється більш насиченим, ширшим і різноманітнішим за будь-які схеми, зокрема й схеми режисерської програми. Телебачення – це та сфера соціальних послуг, за допомогою яких може створюватися бажання, поштовх до трансценденції. Але цей процес повинен мати не стихійний характер, а стати продуманим новим механізмом дотику до складної онтологічної сфери. Бо ми опинилися перед фактом формування нової онтологічної парадигми. Ми не повинні забувати, що збільшення складності Всесвіту відбувається за рахунок збільшення розвитку мозку, і нашим нейронам потрібні пристрасть, злість, любов, прагнення до духовного. Ми не повинні також забувати, що саме трансценденталії «формують» людину, точніше нашу «людяність». Засоби мас-медіа можуть виконувати роль механізмів, які підштовхують людину до актів трансценденції. На жаль, сучасні мас-медіа не ставлять перед собою такі завдання. Отже, перед нами постає проблема обговорення факту формування нових механізмів трансценденції за рахунок можливостей засобів масової інформації.

#### Список використаних джерел

1. Бачинин В. Политическая антропология сакрального у Дж. Агамбена [Электронный ресурс] / В. Бачинин. — Режим доступа : <http://svom.info/entry/495-politicheskaya-antropologiya-sakralnogo-udzordzh/> (26.04.2016).
2. Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез // Делез Ж. Логика смысла. Фуко М. *Theatrum philosophicum*; пер. с фр. Я. Я. Свирского; научн. ред. А. Б. Толстой. — Фр.—М.: Раритет; Екатеринбург: Деловая книга, 1998. — 480 с.
3. Делез Ж. Различие и повторение. Глава пятая. Асимметричный синтез чувственного / Ж. Делез // Постмодерн в философии, науке, культуре: хрестоматия / Сост. В. И. Штанько, И. З. Цехмистро, В. Н. Сумятин. — Харьков: СИМ, 2000. — С. 72—128.
4. Делез Ж. Эмпиризм и субъективность: опыт о человеческой природе по Юму / Ж. Делез // Эмпиризм и субъективность: опыт о человеческой природе по Юму. Критическая философия Канта: учение о способностях. Бергсонизм. Спиноза; пер. с франц. — М.: ПЕР СЭ, 2001. — С. 7—144.
5. Деррида Ж. Письмо и различие / Ж. Деррида; пер. с франц. и послеслов. Д. А. Кралечкина. — М.: Академический проект, 2000. — 495 с.

#### References

1. Bachinin V. *Political anthropology of the sacred in G. Agamben*. Retrieved from : <http://svom.info/entry/495-politicheskaya-antropologiya-sakralnogo-udzordzh/> [in Russian]
2. Deleuze, G. (1998). *Logic of sense. Trans. from French by Ya. Ya. Svirsky*. Moscow: Raritet; Yekaterinburg: Delovaya kniga. [in Russian]
3. Deleuze, G. (2000). *Difference and repetition. Chapter 5. Asymmetry synthesis of the sensory*. In: *Postmodern in philosophy, science and culture: A Reader*; [Comp. V. I. Shtan'ko, I. Z. Tsekhmistro, V. N. Sumiatin]. Kharkov: SiM, 72—128. [in Russian]
4. Deleuze, G. (2001). *Empiricism and Subjectivity: Experience of Human Nature by Hume. Trans. from French*. Moscow: PER SE, 7—144. [in Russian]
5. Derrida, J. (2000). *Writing and difference. Trans. from French by D. A. Kralechkina*. Moscow: Akademicheskii projekt. [in Russian]
6. Zherebkin, S. (2013). *Unstable Ontology in Modern Philosophy*. Kharkiv: KCGI. [in Russian]
7. Zysek, S. (2001). *Interpassivity. Desire: appeal, multiculturalism. Trans. from English by A. Smirnov. Ed. by B. Mazin and G. Rogonian*. SPb.: Aleteia. [in Russian]

6. Жеребкин С. Нестабильные онтологии в современной философии / С. Жеребкин. — Харьков : ХЦГИ, 2013. — 377 с.
7. Жижек С. Интерпассивность. Желание : влечение, мультикультурализм / С. Жижек ; пер. с англ. А. Смирнова, под ред. В. Мазина и Г. Роговяна. — СПб. : Алетейя, 2001. — 196 с.
8. Сайкина Г. К. Вкусная трансценденция, или трансцендентальное рядом? [Электронный ресурс] / Г. К. Сайкина. — Режим доступа : <http://www.antropolog.ru/doc/persons/saikina/saikina3> (26.04.2016).
9. Laclau E. and Mofte Ch. Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics / E. Laclau, Ch. Mofte, 2nd ed. — London, New-York : Verso, 2000. — 201 p.
10. Zizek S. The Plague of Fantasies / Slavoj Zizek. — London-New-York : Verso, 1997. — 251 p.
8. Sakina, G. K. *Tasty transcendent, or is the transcendental nearby?* Retrieved from : <http://www.antropolog.ru/doc/persons/saikina/saikina3> [in Russian]
9. Laclau, E. and Mofte, Ch. (2000). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics, 2nd edition*. London, New-York : Verso. [in English]
10. Zizek, S. (1997). *The Plague of Fantasies*. London – New-York : Verso. [in English]

**Відомості про автора:**

Дольська Ольга Олексіївна  
dolska@list.ru

Національний технічний університет  
«Харківський політехнічний інститут»  
вул. Фрунзе, 21, м. Харків, Харківська обл.,  
61002, Україна  
doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i7.1366>

*Надійшла до редакції: 26.04.2016 р.  
Прийнята до друку: 05.05.2016 р.*

**Information about the author:**

Dolska Olha Oleksiivna  
dolska@list.ru

National Technical University  
“Kharkiv Polytechnic Institute”,  
21 Frunze St., Kharkiv, Kharkiv region,  
61002, Ukraine  
doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i7.1366>

*Received at the editorial office: 26.04.2016.  
Accepted for publishing: 05.05.2016.*